

7.

Témakör: A magyar nyelv története

Tétel: A nyelvújítás mibenléte, történelmi, művelődéstörténeti háttére, hatása

A nyelvújítás mibenléte, történelmi, művelődéstörténeti háttére, hatása

A nyelvújítás mozgalmát 1772-1867 között sok tényező segítette:

- A francia felvilágosodás eszméinek elterjedése.
- Mária Terézia nyugat felé nyitó politikája.
- II. József német rendelkezései is fokozták.

Egyrészt a pozsonyi országgyűlés, ahol hol kedvező, hol kedvezőtlen rendeletek születtek; másrészt 1778-ban Bessenyei György testőríró által, aki a „Magyarság” című röpiratban a következőt írta: „Minden nemzet maga nyelvén lett tudós, de idegenen soha.”

A nyelvművelő mozgalmakhoz egyre többen csatlakoztak, amit Kazinczy Ferenc fáradhatatlan munkával szervezett. Központja Széphalom volt. Közel 10000 új szót alkottak.

a A nyelvújítási eredmények a köznyelvben

A nyelvújítási szóalkotás többféle módon hozott létre új szavakat – több, mint tízezer új szót alkottak:

- A szavakat *idegen nyelvből* szó szerint lefordították (tükröfordítás). Pl. *materia* (latin) – anyag, Kellner (német) – pincér, jármű, világirodalom, előítélet
- *Tájszavakat emeltek közhasználatú szavakká*. Pl. csapat, róna, hullám, betyár, zamat
- *Kihalt szavakat újítottak fel*. Pl. bakó, fegyelem, hős, lomb. Személynevek téves újítása: Géza, Zoltán.
- *Szóképzéssel*. Pl. huzal, dereng, nőies, állítólag, nyomdász, tanonc; érme, bántalom, történelem
- *Elvonással*. Pl. cikkely → cikk; kapál → kapa; árnyék → árny, csáb, dics, eskü, magány
- *Szóösszetétellel*. Pl. Vérszegény, bérkocsi, pénztár, hőmérő, raktár, folyóirat
- *Szóösszerántással*. Pl. elöl + ülnök = elnök; levegő + ég = lég; könnyű + elméjű = könnyelmű, rovátkolt barom=rovar
- *Erőltetett szóalakok is születtek*. (tövek és képzők). Pl. csáb; dics;

b Hatásai a társadalomban, példák

A kortársírók maguk is nyelvújítók voltak (neológusok), de a nyelvújítást ellenzők, az ortológusok sem voltak kevesen. 1811-ben Kazinczy megírta a Tövises és virágokat (tudatos megváltozás), erre az ortológusok 1813-ban megírták a „Mondolat” (mond + gondolat)” című röpiratukat, amelyben a neológusokat gúnyolták ki. Egy példa: „nyakatekerészeti mellfekvenc”: nyakkendő. A röpirat választ Szemere Pál, és Kölcsey Ferenc fogalmazta meg 1815-ben: „Felelet a Mondolatra”. A harcból végül a neológusok kerültek ki győztesen, amit Kazinczy Ferenc: „Az ortológusok és neológusok nálunk és más nemzeteknél” című röpirata zárt – a két tábor nézeteit közelítette. Később kialakult az egységes irodalmi és köznyelv és lassan az akadémia is elfogadta és rendszerezte ezeket.

Helyesírási harc: jottista (Révai: „látja”) – ipszilonista (Verseghy: „láttya”) harc

A nyelvújítási mozgalom jelentősége:

— Kb. tízezer ma is élő szó létrejött.

— A nyelvtudomány fejlődése: A Magyar Tudományos Akadémia már megindulásakor kiemelt feladatának tekintette a magyar nyelv ápolását. A helyesírás egységesítése, az első akadémiai helyesírási szabályzat (1832), az első szótár kiadása (1845). 1872-ben megjelent a Magyar Nyelvőr első száma.

— 1844-ben a magyar hivatalos nyelv lett .

— Egységes irodalmi nyelv lett a keleti-északi norma és ennek erdélyi változata. Ez tette lehetővé a szépirodalmi stílus, a verselés megújítását.

— Pest szellemi központ lett.